

DYMLINGEN

Nr 3-4 2010 Årg 22

Kalklinbanans hotade existens

Finns det hopp om en framtid för det unika industriminnet som svävar i skyn mellan Södermanland och Västmanland? Sidan 8

Hembygdens helg i Strängnäs

Strängnäskretsen genomförde den sista helgen i september ett gemensamt arrangemang. Alla föreningar i kommunen hade öppett för besökare på minst en plats. Sidan 18

Sörmlandsbygden 2011 är här. På sidorna 3 och 23 kan du läsa mer

Sidorna 9-20

Tema Hus med Historia

Under 2010-2011 pågår den insats som går under namnet Hus med Historia. Under hösten har flera kurser genomförts under denna rubrik.

Det finns ännu mer kvar att göra. Detta temanummer hoppas vi ge ytterligare information och inspiration till framtida arbeten vare sig det gäller byggnader, hembygdstursim eller någon annan del av verksamheten.

Dubbelt så mycket Dymling

Inför denna höst beslutade vi tidigt att göra ett dubbelnummer av Dymlingen. Att den verkligen skulle bli dubbelt så stor som vanligt hade vi inte riktigt räknat med, precis som den inte var tänkt att komma fullt så sent på året. Men så kom förslaget att göra ett temanummer kring Hus med Historia och alla tidigare planer hoppade ut genom fönstret.

Hus med Historia

När informationen började komma om Hus med historia för ett år sedan så tolkade vi det som en insats främst för att renovera, men det visade sig att det inte var riktigt så enkelt. Berättelsen- historien- om huset ska få en ny plats i historien. Målet med dessa pengar är att fler människor och nya grupper ska hitta fram till hembygdsgårdar och hembygdsföreningar. Därför är idag både tillgänglighetskonsulent och konsulenten för kulturturism anställda på riksförbundet inom Hus med Historia.

Utan hus, men med historia

Hus med historia är en rubrik som tenderar att få föreningar utan hembygdsgård att inte se sig berörda, men hembygden finns ju överallt. Hur gör vi hembygdsvandringen tillgänglig för fler? Hur lockar vi fler och nya deltagare till våra verksamheter? Ger vår hemsida lämplig information till besökarna? Några frågor man kan behöva hantera även om man inte har ett hus att kalla sitt eget.

Hus med historia har tagit mycket av tiden under hösten och vi har inte kommit igång med arbetet kring Hembygden och Toleransen som har presenterats tidigare. Med tanke på händelserna som följde Sverigedemokraternas intåg i riksdagen och det inledande flirtandet med bland annat hembygdsvandringen är det en brist. Vi hoppas kunna starta upp arbetet under våren. Projektet handlar inte om Sverigedemokraterna, utan främst om frågor som rör vår värdegrund, vad vi menar med "hembygd", hur vi beskriver vår hembygd och vems historia vi skriver.

Hembygdsföreningens roll

Under rubriken debatt är det dags att fundera över vad det är vi gör och varför. I en tankeväckande debattartikel skriver Knut Irving om sina funderingar kring hembygdsföreningen idag och imorgon. Vi möter naturligtvis den nya Södermanlandsbygden 2011 som kommer till medlemmar och prenumeranter innan jul.

Några andra roliga inslag rör vad förvirringen kring ett gårdsnamn kan leda till, årensning i Vagnhäradsstrakten och en brutal berättelse om en avrättning i Råby Rekarne. Det är en tjock tidning med många olika typer av artiklar du håller i din hand. Vi hoppas ni ska ha en trevlig stund med Dymlingen. Har du idéer om vad vi skulle kunna ha i tidningarna nästa år så är du hjärtligt välkommen att höra av dig till kansliet.

JENNIE FORNEDAL

Södermanlands hembygdsförbunds kansli:

Jennie Fornedal och Christel Comstedt

Om vi inte svarar i telefonen, lämna ett meddelande eller mail.

Vi svarar så fort vi kan.

Adress: Behmbrogatan 20
611 32 Nyköping
Tel 0155-28 43 00
E-post: kansli@hembygd.d.se

Postgiro: 7 67 22 - 8
Bankgiro 619-1928
Hemsida: www.hembygd.d.se

Innehåll

Kom nära Sörmland!	3
Hembygdsföreningens samtid	4
Avrättningsplats på Råbyhed	6
Plakettörer 2010	7
Var det sista gången vi såg Kalklinbanan i drift?	8
Hembygdsturismen växer	9
Byggnadsvårdsprinciper	10-11
Tillgängligt och öppet	12-14
Bidrag till takrenovering	15
"Det brinner inte hos..."	16-17
Lär känna din hembygd!	18
Årets tävling	19
Brandsläckare	20
Vad ett namn kan ställa till	21
Gert, morfar och årensningen	22
Målarinnan Maria Fröberg	23
Årsskrifter	24-25
Fynda julklappar	26
Med larmknappen som enda sällskapet	27

DYMLINGEN NR 3-4 2010

Årgång 22 Södermanlands hembygdsförbund

Redaktörer: Jennie Fornedal
Christel Comstedt

Ansvarig utgivare:

Jan Eric Rosenqvist

Manusstopp till nr 1/2011 är

15 februari

Framsida; Kalklinbanan; foto Erik Andersson.
Kjell Taawo, Erik Andersson, Gunnar Andersson
och Lars Johansson inspekterar hus på Kalsta,
Floda. Foto Jennie Fornedal.

Distribueras till prenumeranter samt till styrelseledamöter i hembygdsföreningarna i Södermanlands län.

Till anslutna föreningar i Stockholms län skickas tre ex.

Upplaga 2 000 ex.
Linderoths Tryckeri, Vingåker,
november 2010
ISSN 0349-86662

Kom nära Sörmland!

Nu kommer årsboken, lagom till jul för att det är en utmärkt julklapp till den som inte själv prenumererar på den.

Är Sörmland din hembygd eller är det bara din närmaste omgivning som är din hembygd? Sörmland är ju ett landskap, ett begrepp som inte har, och inte har haft på länge, någon administrativ betydelse. Ändå använder de flesta människor landskapsnamnet när de vill tala om varifrån de kommer. Jo, nog är Sörmland en hembygd, kanske din och definitivt min.

Smaka på hembygden

Årsboken hämtar sina artiklar från hela landskapet. Ofta handlar det inte om bara ett mindre område utan pekar på något mer översiktligt, som t.ex. artikeln om sörmländska äpplen i årets bok. Har du tillgång till ett sådant äpple kan du till och med smaka på Sörmland.

Andra artiklar fördjupar sig i något ämne eller någon plats. Då kan du komma riktigt nära det sörmländska där tradition är viktigt. Årets bok tar bland annat upp de kyrkliga sällskapernas historia fram till idag. Mycket kvinnokraft har förskönat kyrkorna och mycket har omsatts i pengar för hjälp till behövande inom och utom Sörmland. Nu när vintern står för dörren kan du läsa och lära om nålbundna vantar. Får vi en lika kall vinter som i fjol kommer de att behövas.

Spår av tid

I det moderna Sörmland har mycket förändrats. Då är det viktigt att någon har dokumenterat det som nu är försvunnet. Det inser du om du läser om fisket i Hjälmarens, om tändkulemotorns betydelse för det sörmländska jordbruket, om Sten-

hammars naturreservat eller om människor som har betytt mycket för landskapet.

Till de senare hör t.ex. den legendariske landsantikvarien Ivar Schnell, som för övrigt var redaktör för denna årsbok, och Otto Julius Hagelstam som sånär fick igenom ett projekt som skulle ha förändrat Södertörns vattenleder väsentligt. Att det inte blev så berodde kanske på Årstafrun.

Avbildad hembygd?

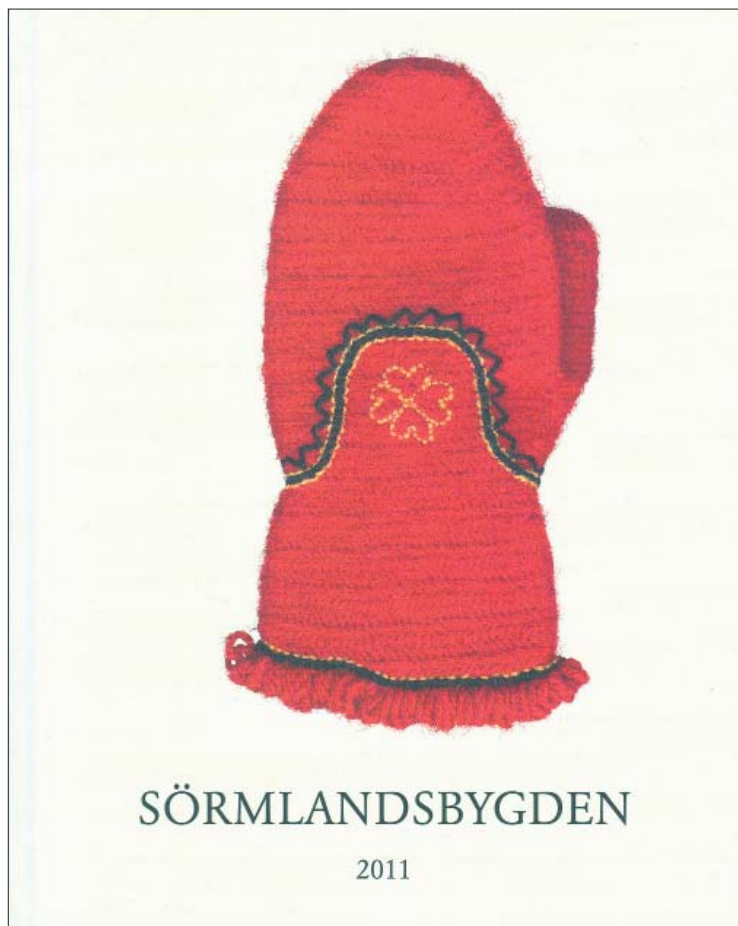
Visar konstnären Maria Fröbergs målningar Sörmland? Ibland förefaller motiven vara från mer nordliga trakter, men det är svårt att avgöra. De mörka målningarna har ett sug som drar in en i bilden. Man kommer nära.

Precis till Trosas 400-årsjubileum kommer stadens historia i ny be-

lysning tack vare ett kartfynd på en soptipp. Ett riktigt drama, eller snarare flera dramen, rullas upp när forskningen visar hur Trosa kom att förändras. Lite annorlunda än vad man har trott.

"Hvem skall denna vimpelen hafva?" Vad menas? Finn lösningen i årsboken.

MARGARETA ELG, REDAKTÖR

Beställ boken

Södermanlands hembygdsförbund
Behmbrogatan 20
611 32 Nyköping

Ring 0155-28 43 00
Maila kansli@hembygd.d.se

Vi skickar boken på posten så du har den på ett par dagar.

DEBATT

Hembygdsföreningen i sin samtid

Denna artikel är en sammanfattning av mina intryck efter att under snart tre år lett arbetet i Tystberga hembygdsförening. Det är mina egna erfarenheter och behöver alls inte tas som facit för någon annan.

Å andra sidan, om man aldrig konfronteras med alternativa uppfattningar, tror jag att ens egen utveckling stannar upp. Det är för mig alltid mer givande att få avvikande uppfattningar än påhejande, eftersom det tvingar mig att tänka och känna efter – håller min egen uppfattning när jag får motstånd? Vad kan jag fortfarande stå för och vad måste jag ompröva. Därför är jag också tacksam för olika tankar omkring de områden jag kommer att ta upp här.

Begreppet hembygd

Hembygd använder vi som om det skulle vara något självklart. Men hembygden kan vara olika för olika människor.

Hembygden kan vara där jag bor, det kan också kännas som den bygd där jag har mina rötter. Jag kan skifta hembygd alltefter jag flyttar i livet och ändå ha kvar mina rötters hembygd. Unga barnfamiljer lägger annan vikt vid vad ordet hembygd står för än seniorer. Nyinflyttade har andra behov i hembygden än de som bott fyrtio år på samma ställe.

Detta gör arbetet med hembygdsfrågor alltmer komplicerat utifrån de olika intressenternas prioriteringar. Vi ska svara mot många olika behov, såväl kännedom om bygdens historia i olika avseenden, som människors behov i dagens samhälle och vad framtiden kan bära med sig i förändrade levnadsförhållanden. Därför måste vi kunna acceptera att det finns många hembygder i en per-

sons livshistoria, men det viktigaste för oss nu är att fastställa föreningens identitet och legitimitet att verka inom alla områden och möta alla behov, eftersom det är hur vi fyller dessa som ger oss både identiteten och legitimiteten. Kan en hembygdsförening omfatta ett så vidsträckt program eller väljer vi att prioritera vissa? Egentligen tror jag inte att vi har något val. Det finns ingen annan sammanslutning som har den frihet som hembygdsföreningen har att engagera sig i så vida områden, men vår legitimitet styrs givetvis av hur vi har uttryckt vår grundsyn och våra syften.

Tystbergas grundsyn finns uttalad i vårt handlingsprogram. Den säger bl a att vi ska

- *främja kunskapen om och känslan för hembygden,*
- *stimulera initiativ till bygdens utveckling*
- *medverka i planeringen för bygdens överlevnad.*

Detta innebär en skyldighet och ett ansvar att på ett konkret plan motsvara behoven, men utifrån en klar definition av begreppet hembygd, klarsyn om var de olika behoven finns och arbeta med dessa - praktiskt och i nutid! Det innebär krav på balans mellan tidsdimensionerna dåtid, nutid och framtid och mitt intryck är att hembygdsrörelsen har långt kvar till en sådan balans, dvs att emfasen fortfarande har en övervikt i dåtiden, medan dagsfrågorna kan tyckas alltför jobbiga, så att vi går in i "överlätelsetendensen".

Vårt ansvar för vårt val av verksamhetsinnehåll blir därför alltmer påtagligt. Vi kan glömma att förvänta oss att politiker, experter, tjänstemän eller åtminstone "någon annan" ska rycka in och bestämma över hur vår framtid ska se ut.

Påtagliga bevis på detta har nu kommit genom att läsa Nyköpings kommuns beskrivning av Tystbergabygdens förutsättningar inför framtiden. Slarvigt, skrivet utan kunskap om verkligheten, spekulationer och tyckanden är vad som levereras. Vem tror att det bara är Tystberga som utsätts för en sådan "avrättning"? Det nya begrepp som gäller idag är därför inte att överlåta på representanter av något slag utan att acceptera kravet på egen delaktighet.

Det innebär att ta ansvar för att medverka i de frågor som berör bygdens överlevnad, men inte bara för de fåtal personer som redan nu engagerar sig. Det är allas ansvar och det gäller att finna rätt former för sådan delaktighet. De enskilda föreningarna har i det fallet snart spelat ut sin roll. Frågorna blir alltmer komplexa och omfattande och berör mer och mer helheten. Det handlar om ett gemensamt arbete för hembygden och allas överlevnad.

Hembygdsföreningens stadgar gör det möjligt för oss att vara en spjutspets i det arbetet och det ger oss också ett ansvar att aktivt söka samverkan med andra organisationer för att nå den styrka som måste uppnås för att garantera hembygdens överlevnad.

Men, dilemmat är att behovet inte bara ligger inom föreningens geografiska område. Det är ju en fråga som berör hela bygden och vår legitimitet sträcker sig bara inom vår egen förening.

Detta väcker frågan - kommer de situationer vi kommer att ställas inför framöver att vara sådana som kräver en uttänjd legitimitet, som kräver en större bas. Låt oss se vilka frågor som kommer att bli aktuella framöver.

DEBATT

**Föreningens
aktivitetsområden**

Vilka områden är det då idag som är mest påträngande att ägna energi åt? Ja, vad sägs om det virriga område som vi kan kalla elpris och elavtal? Vid en enkät som Tystbergaföreningen genomförde i somras visade det sig att ca 95 % av våra invånare inte förstod och hade kontroll över hur deras elavtal var uppbyggt. Skulle detta vara hembygdsföreningens uppgift att ta i? Varför inte? Det är en fråga som inte blir lättare att tackla om man bor i Tystberga samhälle eller någon annanstans i Tystbergabygden. Tro dock inte att det är bara elpriset som hanteras. Samköp överhuvudtaget, bevakning av distriktssköterskemottagningen, butiksstöd, trafiksäkerhetsfrågor, ekologi och närproducerat, ett vän-tjänstprogram, för att inte tala om det nu högaktuella bredbandet.

Genom hembygdsföreningens nya stadgar ska vi medverka i samhälls-/miljöfrågor och alla andra områden som rör vår egen landsbygdsutveckling. Det är där vi får legitimiteten att vara både samhällsinformatör och samhällsbyggare som ingen annan har möjlighet till.

Svårigheten är hur vi ska orka med hela denna uppgift. Det skulle egentligen krävas en speciell person i styrelsen som har uppgiften som just "samhällsinformatör", som följer och samlar upp vad som sker och svarar för denna fortlöpande information. Den personen skulle i stort sett vara heltidssysselsatt inom sin roll i styrelsen med denna uppgift.

**Kravet på samverkan på
en högre nivå**

Till den nya tiden hör att en enskild förening inte kommer långt i förhandlingar med kommun, länssty-

relse och andra offentliga organisationer och myndigheter.

Vi måste kunna visa att vi är eniga i hela bygden. Så, på vilken bas skulle en sådan fråga hanteras? Sannolikt genom en konstellation av alla de intresseorganisationer där de flesta invånare finns som medlemmar.

Därför har Tystbergabygdens Nätverk byggts upp, som ett löst nätverk bestående av 19 självständiga organisationer och föreningar, alltifrån kyrkan och skolan till hembygdsföreningar och biodlare, pensionärsföreningar och idrottsföreningar, Skärgårdens Intressentförening och Räddningsvärdet m.fl.

Involvera fler

Genom att skapa en ny, större identitet och legitimitet kan vi ägna oss åt så mycket, som kanske inte traditionellt anses som frågor för hembygdsföreningen. Varför skulle vi inte? Först och främst rör ju alla frågor hembygden. Dessutom, om vi ser till vår grundsyn så finns det ingen annan förening eller organisation som kan ta initiativ inom så vida arbetsfält som hembygdsföreningen. Därav begreppet spjutspets, eftersom verksamheten omgående flyttas upp till TN-nätverket när det visar sig att verksamheten omfattar fler än hembygdsföreningens medlemmar.

Det är ju vår plikt att sprida delaktigheten och ansvaret till alla som påverkas av den aktuella frågan. Det ger också konsekvenser för vår värkning av nya medlemmar och sökande efter fler som är beredda att ta ansvar för de olika aktuella områdena.

Svaret är alltså – Nätverk! Det har snabbt visat sig hur ett nätverk kan fungera som remissinstans. Tystbergabygdens Nätverk, TN har som re-

missinstans till Nyköpings kommuns nya översiktsplan arbetat med en projektgrupp, som består av personer med både teoretisk och praktisk kompetens inom samhällsplanering och gjort en stor insats när det gäller att tillrättalägga uppgifter i översiktsplanen.

Den övergripande gruppens främsta uppgift är att välja projekt, att söka kompetenser och att formellt i ett slutskede stödja de slutsatser som projektgrupperna kommit fram till. Därför finns projektgrupper inom samtliga nya verksamhetsområden, med fullt mandat att driva dessa projekt utan att den övergripande samverkansgruppen i TN lägger sig i det konkreta arbetet.

Den tredje "nivån" inom Nätverket är kontakten med invånarna, så att alla är informerade om projektgruppernas arbete och kan komma med synpunkter på resultatet av gruppernas arbete.

Avslutning

Finns det fler anledningar till varför vi måste ändra inriktning? Förbundets grundsyn tar nu på allvar in vår roll i samhället, t ex med anledning av SD:s inträde på den politiska arenan och försök till intrång i hembygdsrörelsen. Det föranleder oss att skärpa både muntligt och skriftligt vad vi står för, att ständigt sprida vår syn på att vara en verksamhet öppen för alla. Det är avsevärda mängder människor vi alla når tillsammans och vi vet att det finns "annorlunda" uppfattningar i våra bygder. Men det gäller att inte vara de som är emot, utan gå framåt på vår egen väg, med vad vi själva står för, att vara emot är destruktivt, att vara för något är konstruktivt!

KNUT IRVING

Avrättningsplats på Råbyhed med en spännande historia

Hällbybrunns hembygdsförening hade den 2 oktober 2010 en utflykt till avrättningsplatsen vid Råbyhed. I det fina höstvädret hade 10 personer hörsammat kallelsen och mött upp vid Hembygdstugan för samåkning.

Även 2 reportrar från tidningen Folket hade lockats av "avrättningsplatsen". Vid framkomsten väntade Nils Eriksson från Sörby i Tumbo och guidade oss fram till den troliga platsen för avrättningen.

Grunden till varför vi i Hällbybrunn blivit intresserade av det hela var en artikel av Jan Lindeberg, Skyllinge, i Esbjörn Blåpannas Gilles årsskrift för 2008, som i förkortad form följer här.

Nu diskuterar hembygdsföreningarna Esbjörn Blåpannas Gille, S:t Olofs Gille och Hällbybrunn ett eventuellt utmärkande av platsen med en skylt.

SOLVEIG LARSSON

F.D. ORDFÖRANDE HÄLLBYBRUNNS HBF

Nils Eriksson i Sörby berättar om avrättningsplatsen i Råbyhed. Foto Ulla Carlsson 2010

Ur; Nytt om gamlat 2008

På en karta från 1700-talet finns mitt emellan Sörby och Valltomta i Tumbo socken en rättsplats utmärkt, ungefär där Gröndals trafikplats nu ligger, men ett par hundra meter västerut. Då befinner vi oss i Torshälla landsförsamlings allra västligaste utmarker. Just där, på denna avrättningsplats, halshöggs soldaten Erik Lind den 21 juni 1836, dömd för ett par mycket misslyckade mordförsök på sin hustru.

Erik Lind hade blivit förälskad i en annan kvinna, änkan Christina Fyrberg Hallén. Tillsammans gjorde de två försök att ta livet av Eriks hustru, det kan ha varit fler, men för det finns inga belägg.

Vid den rättegång som så småningom hölls om dessa mordförsök erkände Erik och Christina att de hade för avsikt att ingå äktenskap

eller åtminstone flytta ihop. Hindret för dessa planer var Eriks hustru Anna Maria.

Mordförsöken

För att bli av med sin hustru hade Erik skaffat en bit arsenik, stött och blandat en del av den med vitriol till ett pulver och strött detta på ett sött stycke vetebröd som Erik en-träget bad Anna Maria att äta upp. Det gjorde hon också. Detta första mordförsök klarade Anna Maria utan större men.

Erik bannades av sin nya kvinna, Christina. Hon tyckte det var både oklokt och vågsamt att bete sig som Erik. Det skulle ju vara lätt att upptäcka giftet på vetebrödet. Istället borde Erik enligt Christina, vänta till ett tillfälle då hans hustru blev sjuk av annan anledning och då göra ett nytt, bättre försök.

Kring julen 1822 uppstod detta tillfälle. Anna Maria kände sig illamående och för att hjälpa henne från detta besvär blandade Erik ihop en ny medicin av arsenik och vitriol. Anna Maria drabbades av kräknin-gar. Också Eriks och Anna Marias båda barn liksom sonen till torparen Erik Andersson hade blivit illamående efter att ha druckit ur den skål vari giftblandningen förvarats.

Men Erik Lind var så säker på att han denna gång hade lyckats att han av nämndemannen Olof Ers-son lånade fyra kannor brännvin att använda för traktering vid hustruns begravning.

Dömda till döden

Erik Lind var ingen framgångsrik mördare. Ändå dömdes han och änkan Hallén för horsbrott, vilket de inte kunde förneka. För det skulle de böta 80 respektive 40 silvermynt. För uppsåt att döda genom förgiftning dömdes de båda att mista livet genom halshuggning. Denna dom bekräftades av Högsta Domstolen.

forts. nästa sida

Plakettörer 2010

Från vänster Sven-Olof Sederström, Tunaberg, Folke Melén, Tuna, Anna-Lena Bergström, Sven-Olov Jacobsson, Östra Vingåker och Vidar Fellnert, Runtuna-Lid som mottog hedersplaketten i samband med årsmötet på Öster Malma. Till höger Catrin Cedvén som mottog sin plaket i samband med höstmötet i Åkers styckebruk. Foto Göran Dahlberg, 2010.

Förbundsmöten 2010

Årsmötet den 8 maj hölls på Öster Malma. Där valdes bland annat en ny styrelse för hembygdsförbundet. Nya i styrelsen är Katarina Hult, Göran Lind, Lars Ohlsson och Bo Törnqvist.

Höstmötet gick av stapeln den 9 oktober på folkets hus i Åkers styckebruk. Där fattades ett första beslut för nya

stadgar. Ytterligare ett bifall, från årsmötet i Katrineholm 2011, behövs för att de nya stadgarna ska börja gälla.

Avrättningsplats på Råbyhed med en spännande historia

forts. från föreg. sida

Att Erik Lind verkligen avrättades på Råbyhed, strax innan midsommarhelgen 1836 bekräftas av ett brev från Konungens Befallningshavare.

För Christina Fyrberg-Hallén gick det bättre. Hon hjälptes av en nådeansökan från ingen mindre än Theofron Munktel, den store fabrikören i Eskilstuna.

Spetsgårdar

Det finns märkvärdigt få belägg för avrättningsplatsen på Råbyhed. Men det finns ännu några muntliga utsagor som kan berätta om avrättningsplatsen precis på gränsen mellan Torshälla och Tumbo.

Anders Holmberg, Lilla Hult i Råby minns berättelserna om Björn-Oskars (Oskar Olsson i Björntorp) morfar som stått i spetsgården kring en avrättning på Råbyhed. En spetsgård utgjordes av en samling knektar och bönder som bildade en mur runt avrättningsplatsen, berättar Anders Holmberg. De ska ha haft hillebar-

der och spetsade pålar för att hålla allmänheten borta från stupstocken. För det fanns en föreställning om att blod från en avrättad människa hade magisk kraft och det gällde då att hålla åskådarna borta från avrättningen.

Jag har letat mer fakta om spetsgårdar och avrättningsplatser. En spetsgård kring en avrättningsplats kan ha bestått av ett par hundra man eller mer, formerade i två eller tre rader, varav ett led var vänt inåt avrättningsplatsen. Innanför denna spetsgård kunde drängar, pigor och skolbarn få sitta, så att de skulle få lära sig hur det går för sådana som inte följer lag och regler.

Avrättningsplatsen

Avrättningsplatser förlades oftast i socknarnas utkanter. Ingen markägare ville ha sin mark besudlad av blod från illgärningsmän, så stupstocken placerades ofta på kronomark, öde hedar eller på rågator

mellan socknar.

Men det var viktigt att allmogen skulle skrämmas till laglydnad, därför ville man att avrättningsplatsen skulle, ligga intill en trafikerad väg.

Det gällde att in i det yttersta på alla sätt skymfa den avrättade, allt enligt då gällande juridisk och kristen sedvänja.

Denna spännande och intressanta historia om Erik Lind, Christina Fyrberg-Hallén och Anna Maria Westerberg har sitt ursprung i vanlig släktforskning.

Att det finns så få beskrivningar och belägg för avrättningsplatsen på Råbyhed kan bero på att den kanske endast användes en gång, för att ta livet av Erik Lind.

JAN LINDEBERG, SKYTTINGE

Detta är en sammanfattning av en text ur Nytt om gammalt, Esbjörn Blåpannas Gilles årsskrift 2008

Var det sista gången vi såg Kalklinbanan i drift?

Helgen 13:e till 15:e augusti var det öppet hus vid Kalklinbanan. Banan kördes och maskineriet fungerade till fullo trots att den stått oanvänd under ett par års tid. Årets stora begivenhet och dragplåster var alla konstverk som prydde vagnarna, över 300 konstverk av över 100 konstnärer. Det torde vara världens längsta mobila konstutställning.

Den ideella förening som verkar för Kalklinbanans räddning, Kalklinbanans Vänner, kunde efter tre lyckade dagar andas ut och lägga ytterligare ett lyckat arrangemang till handlingarna.

Många intresserade besökare kom. En del för konstutställningen men de flesta för att se det fantastiska maskineriet som driver och håller banan igång. Intresserade besökare kunde på nära håll, uppe i de stora spännstationerna, som också är brytstationer (där banans riktning ändras), följa vagnarna när de i nedväxlad fart passerade.

Ett stycke industrihistoria

Om man betänker att hela maskineriet är en konstruktion från 1930-talet blir beundran än större över hur fint den till åren komna tekniken fortfarande fungerar. Representanter för Kalklinbanans Vänner brukar skämtsamt säga: *Det är bara datorerna, som är installerade på senare tid, som brukar krångla.*

Eftersom jag bor i Västermo och under många år bott så jag dagligen sett och hört linbanan så är jag den förste att sälla mig till Linbanans Vänner när det gäller önskemålet att på ett eller annat sätt rädda linbanan. Kalklinbanan mellan Forsby och Köping, 42 km lång, är helt enkelt ett industrihistoriskt minne som borde bevaras för eftervärlden.

I just Västermo tycker vi oss dessutom ha huvudstationen. Det kanske man tycker i Forsby också. Men utan att bli ovänner om sådana detaljer konstaterar jag att vid Malmberga i Västermo var arbetsledning, huvudstyrkan av reparatörer, verkstad och reservdelar samt fordon och garage placerade. Dessutom var alltid spännstationen i Malmberga bemannad och härifrån startade och stannade man banan. Malmberga ligger mitt på banans sträckning och här finns också två av banans fyra motorer.

-Vi som bodde efter banan hörde inte när den var i drift, men vi hörde när den stannade, sa en av de intresserade besökarna som beundrade konstverken.

Totalt har man under åren, från 1941 till 1997 transporterat 25 miljoner ton kalksten från Forsby, över Hjälmarén, över fält och genom skog, till Köping. Idag tillver-

kas ingen cement längre i Köping, vilket var huvudsyftet när banan byggdes. Det gällde att få kalkstenen från Forsby kalkbrott till en djuphamn, där cementindustrin kunde lokaliseras. Närmaste tänkbara var Köping. Men idag tillverkas ingen cement längre i Köping utan andra användningsområden har kommit till. Text använder man kalken idag för sjökalkning, till jordbrukskalk, hönsfoder och liknande. Eftersom det är fråga om betydligt mindre volymer blir det för dyrt att hålla linbanan igång. Därför görs transporter nu med lastbil.

Men räknat på alla dessa ton som under årens lopp transporterats med linbanan kan man bara konstatera att inget annat transportsätt kunnat konkurrera med linbanan vare sig ekonomiskt eller ur miljösynpunkt. Fyra motorer á 120 hk såg till att det kontinuerligt kom fram 94 ton kalksten i timman till industrin i Köping.

På den tiden gick banan dygnet runt, i ur och skur, helgdag som vardag.

Vad ska hända nu?

Vi räknade nog tyvärr med att denna körning kunde vara den sista. Men nu har länsstyrelserna i Sörmland och Västmanland lovat tillsätta en utredning som ska se över och utreda Kalklinbanans framtid. Går den att rädda? Går det att spara en del? Kan man över huvud taget göra något som bevarar detta fantastiska byggnadsverk för framtiden?

Den som lever får se, men varken vi eller Kalklinbanans Vänner har ännu riktigt förlorat hoppet.

TEXT OCH BILD
ERIC ANDERSSON

Hembygdsturismen växer

Turismen växer. Idag råder stor efterfrågan på kulturturism, natur- och kulturupplevelser.

Hembygdsrörelsen är specialist på den svenska kulturhistorien, har kännedom om bygden och dess särdrag, strövområden, levande bebyggelse, hantverkare och lokala specialiteter gällande mat och annat.

Hur kan vi bli bättre på att tala om vad vi har och vad vi kan erbjuda? Det finns mycket att göra.

Här kommer några förslag;

- Se till att alla som arbetar med kulturturism i länet känner varandra. Informera på hemsidor, via turistbyråer och hjälp varandra.
- Samarbeta med närstående föreningar om t ex gemensamma utställningar, visningar och aktiviteter.
- Fundera över hur hembygdsgårdens utställningar kan förnyas eller kompletteras. Ordna gärna aktiviteter kring särskilda teman. T ex en "öppethusdag" med

hantverk som är ett bra sätt att presentera hembygdsföreningen och hembygdsgården. Låt gärna både vuxna och barn prova på olika hantverk. Barnaktiviteter drar hela familjer!

- Ordna en berättarafton. Berätta om husens historia, om människorna som bott där, om platsen och trakten.
- Kontakta mäklare på orten. Informera om er fantastiska bygd och er verksamhet. Se till att mäklarna tar med den informationen i sina försäljningsprospekt. Det kan ge föreningarna fler besökare och kanske även nya medlemmar.

Informera om hembygdsgården är tillgänglig för funktionshindrade.

Landsbygdsprogrammet och Leader Västmanlands och Stockholms län har fått bidrag för utbildning av hembygdsgårdens styrelser i turismens krav och villkor. Ansökan görs via länsstyrelsen/jordbruksverket. Läs vidare om Landsbygdsprogrammet, Leader, Leaderområden och om projektstöd på Jordbruksverkets hemsida www.jordbruksverket.se

Bilden ovan är tagen av KGZ Fougstedt som arbetar i hela landet med att fotodokumentera Hus med Historia på ett professionellt sätt.

För mer information om var vänlig kontakta Ingrid Ekholm, Sveriges Hembygdsförbund.

Maila ingrid.ekholm@hembygd.se eller ring 08 -441 54 88

I Sörmland finns för närvarande ingen grupp som arbetar med hembygdsturism. Om det finns intresse är det bara att höra av sig till kansliet.

Det finns mycket inom detta område man kan arbeta med, även att göra hembygden tillgänglig för fler och nya grupper. Hör av dig om du vill arbeta med att utveckla hembygdsturismen i Sörmland.

kansli@hembygd.d.se

Byggnadsvårdsprinciper

Hus med historia handlar till stora delar om hur vi ska se till att våra byggnader finns kvar även i framtiden som en del av ett levande kulturarv. Men hur ska man egentligen göra för att nå bästa möjliga resultat, utan att sitta med stora räkningar dessutom? Det är Kjell Taawo, byggnadsantikvarie på Sörmlands museum, som skrivit texten. Bilderna är tagna av Jennie Fornedal och kommer från kursen i Byggnadsvård som hölls på Kalsta, Floda den 16 oktober 2010.

Små och genomtänkta åtgärder utförda med jämna mellanrum ger billigaste underhållet och störst chans att bevara husets kulturhistoriska värden. Självklara saker som att se till att taket är tätt, att hängrännor och stuprör är rensade och att marken inte bygger upp för nära stommen är inte så spännande men oerhört viktiga.

Anpassa underhållet efter behovet! Både fönster och fasadpanel blir mycket mer utsatta på sydsidan där solen "äter upp" bindemedlet i såväl färg som trä och orsakar en snabbare nedbrytning vilket gör att underhållsintervallen blir kortare än på skuggsidan.

Skilj på förslitningsskador och tekniska skador:

Förslitning av byggnadsdelar är förändringar som visar byggnadernas ålder och hur de har använts. Det kan vara en nedsliten tröskel, spår efter en dörrklinka som lyfts otaliga gånger eller den långsamma nedvittringen av den mjukare sommarveden i en timmerstock. Denna långsamma förslitning är ett kulturhistoriskt värde som inte skall raderas ut genom att byta ut material.

Tekniska skador kan däremot äventyra byggnadernas framtid och dess användning. Sådana skador

Gunnar Andersson och Erik Andersson diskuterar byggnadernas vårdbehov, och höstsolen strålar.

måste repareras. Välj då material som passar med huset. I äldre konstruktioner fungerar traditionella material bäst. Moderna material är ofta för starka och täta och får aldrig någon vacker patina.

Gammal är äldst

En konstruktionslösning eller detalj som hållit i 50-100 år fungerar! Lita inte för mycket på råd och normer för nybyggnation.

Gör så små ingrepp som möjligt. Skador är ofta lokala och begränsade lagningar kan göras för att spara så mycket som möjligt av ursprungligt material. Ofta har äldre virke en fantastisk kvalitet som är svår att få tag på idag.

Försök alltid att spara äldre yt-skikt under nya. T ex kan äldre tapetlager behållas under ny pappspänning och äldre taktäckningsmaterial som halm, torv eller spån bör alltid få ligga kvar under en ny taktäckning både som kondensskydd/isolering och för att bevara spåren efter ett äldre utförande.

Försök att få samma utseende och kvalitet på lagningar som på omgivande ytor. Vad ska brädan ha för mått för att passa in? Är ytan hyvlad eller sågad? Kan den smidda spiken återanvändas?

Helheter och delar

En helhetsmiljö skapas av samtliga ingående, enskilda byggnadsdelar. Målsättningen med att i möjligaste mån bevara dessa olika delar är att de även för framtiden ska kunna berätta om lokala och regionala byggnadstraditioner och om byggnadens historia. Se gärna på byggnaden som ett historiskt dokument, en informationsbank som kan svara på många olika frågor om de som bott här tidigare. Frågor som kan vara svåra att få svar på om man "renoverar bort" all information. Även till synes obetydliga detaljer är produkter av någons tankemöda och många gånger hantverksskicklighet, som kan ge ledtrådar till en byggnads historiska användning.

Tänk på att mycket av det husen kan berättas lätt försvinner genom renoveringsiver, ogenomtänkta åtgärder och felaktiga materialval! Ibland kan det bästa för husen vara att stoppa händerna i byxfickorna ...

Årlig översyn!

Det är bra att minst en gång om året granska sitt hus. Särskilt vik-

tiga punkter är taket, vinden och grunden.

Trasiga och nedblåsta takpannor ska ersättas. Tänk på att det finns en andrahandsmarknad för gammalt taktegel vilket gör att det går att komplettera ett tegeltak med liknande tegelpannor. Mossa och löv som håller fukt bör borstas bort. Därremot är lavpåväxt på tegel inget att oroa sig för utan ger bara en vacker patina.

Hängrännor och stuprör ska vara hela och bör rensas varje höst efter att löven fallit.

Marken ska luta från byggnaden så att vatten kan ledas bort. Jord får inte komma i kontakt med syllar och timmerväggar eftersom detta snabbt kan orsaka röta. Sly som kommit för nära huset ska rensas bort eftersom nedfallande löv och multnande material ökar hastigheten på marknivåhöjningen. Trädgrenar som hänger över tak bör beskäras.

Håll rent runt huset! Ved som står staplad mot en vägg lockar hästmyror.

Dokumentation

Tänk på att förändringar lätt glöms bort. Dokumentera därför byggnaden före, under och efter en renovering. Fotografera och gör gärna en enkel uppmätning där åtgärder kan markeras. Notera fabrikat på material och eventuella kulörnummer vilket kan vara till hjälp vid framtida underhållsåtgärder.

Innan renoveringen är det bra att fundera igenom i vilken grad byggnaden har förändrats genom åren, vad är ursprungligt och vad är viktigt att bevara?

Tag gärna kontakt med läns museet för att få råd och hjälp.

Vårdplanen

En vård- och underhållsplan är en bra hjälp vid skötsel av byggnader. Den skall vara lagom detaljerad för att fungera som hjälpmedel i det löpande arbetet och fungera som ett verktyg för årlig tillsyn och uppfölj-

Här är en del av husen på hembygdsgården i Kalsta. Det finns många frågor att besvara för en byggnadsantikvarie i en sådan miljö.

ning av åtgärder och därmed bidra till en ekonomiskt och kulturhistoriskt förmånlig, långsiktig, planering av vård och underhåll.

Syftet är också att samla fakta om byggnaden, dess historik och kulturmiljövärden, på ett ställe. Byggnadens kulturhistoriska värden skall sammanfattas, förtydligas och kopplas till den dagliga värden, så att de kan bevaras för framtiden.

I vårdplanen noteras skador och eventuella brister i underhållet, hur akuta dessa är att åtgärda samt hur de ska avhjälpas. En vårdplan innehåller ganska kortfattade allmänna åtgärdsförslag och ungefärliga underhållsintervaller. Därför bör ofta en separat projektering upprättas då större arbeten skall genomföras.

Vårdplanen utförs gärna som en pärm som efterhand skall kompletteras och användas i det dagliga förvaltningsarbetet. I det kontinuerliga arbetet används blanketter som redovisar årlig besiktning samt planerade och utförda arbeten. Dessa blanketter bildar stommen för den förnyelse som kontinuerligt bör ske av vårdplanen. I samband med att underhåll och reparationer planeras och utförs bör dessa arbeten kontinuerligt föras in i vårdplanepärmens blankettsystem. De ifyllda blanketterna sparas i vårdplanepärmen och bildar på så sätt en planerings- och åtgärds-kronologi vilken fungerar som underlagsmaterial vid förnyelse och uppdatering av vårdplanen.

KJELL TAAWO

Intresset är stort och frågorna många även till de som är aktiva i Floda hembygdsgårdsförening. Här ser vi Håkan Carlsson, Rolf Gustavsson och Sven Jürss.

Tillgängligt och öppet för alla

Riksförbundets tillgänglighetskonsult Gunnar Häger ledde en kurs i ämnet en oktoberlördag i Malmköping. Förutom berättelser om projekt han medverkat i och bildvisning med exempel på bra och mindre bra lösningar fick deltagarna vandra runt på hembygdsgården och fundera över vad som var bra och vad som kunde förbättras.

När vi tänker på tillgänglighet ser vi framför oss i första hand en ramp framför hembygdsgården, en dyr och otymplig koloss som täcker hela entréfasaden och förstör den mysiga miljön. Vi intalar oss att den inte behövs eftersom vi inte har några besökare i rullstol.

Men frågan är vad som är orsak och verkan? Med tanke på att ungefär 20 % av Sveriges befolkning har någon form av funktionsnedsättning så kan det vara ett par miljoner svenskar som drar sig för att besöka en hembygdsgård som inte är lätt-tillgänglig. Tillsammans med sina familjer och vänner blir det ännu fler.

Tillgänglighet är inte bara fysisk tillgänglighet utan även att information, kommunikation och verksamhet är tillgänglig för det stora flertalet. Man ska kunna se, höra, känna, kanske även känna lukt och smak, alltså kunna använda alla sina

Gunnar Häger studerar en modell över hembygdsgården. Hans skrift "Öppet för alla" som går att köpa genom Stockholms hembygdförbund för 65:-. Foto JF

sinnen. För den med någon form av funktionsnedsättning tar hjälp av andra sinnen mera. Till exempel har Gunnar Häger utvecklat god hörseln som kompensation för nedsatt syn. Under studietiden hade han tillgång till studielitteratur på band. Även om det lät som Kalle Anka när han spelade upp på dubbla hastigheten kunde han tillgodogöra sig litteraturen på halva tiden.

Det är inte rimligt att åstadkomma fullständig tillgänglighet i hela hembygdsgården, särskilt inte om man har ett flertal byggnader, eventuellt i flera plan. Men det gäller att göra så gott man kan. Många åtgärder behöver inte var dyrbara. De kan även vara till hjälp för övriga besökare med alla sinnen i gott behåll.

Vi har väl alla snubblat i en trappa när vi missat första eller sista trappsteget, retat oss på svårlästa skyltar och undrat om vi tål det till synes smaskiga bakverket i serveringen.

Ramp, hiss och trappa

En rullstolsramp ska inte luta mer än 1:12, alltså 1 meter på 12 meters längd, helst inte mer än 1:20. Den bör vara dryga metern bred och försedd med vilplan på halva sträckan om höjdskillnaden är 1 meter. Det kan bli en otymplig tillbyggnad men med eftertanke kan den göras acceptabel, t ex genom att utforma räcket som det vanliga trappräcket. För räcke behöver det vara och handledare på båda sidor, helst dubbla i olika höjd. Inte bara rullstolsburna kan behöva stöd utan även andra som föredrar rampen framför den vanliga trappen.

Alternativ till ramper kan vara hissar av olika slag. Men kostnaden avskräcker de flesta hembygdsföreningar. En trapplift tillgänglig för permobiler ska tåla upp mot ett halvt ton vilket kan ställa krav på förstärkningar i själva byggnaden. Riks för fall i trappor minskas med handledare på båda sidor. Halkskydd är att rekommendera, även utomhus. Men översta och nedersta steget bör ha avvikande färg så man observerar

Anette Svensson, Anders Browall, Ellert Karlsson och Göran Dahlberg diskuterar lösningar för tillgängligheten vid Malmköpings hembygdsgård. Foto JF

när trappan börjar och slutar. Och tänk på att nysnö är lättare att få bort än fastfrusen is.

Utomhus

En nykrattad grusgård framför hembydsgården upplevs som mysig, dock inte av de som ska ta sig fram med rullstol. Man kan skrapa bort lösgruset så de lättare kan ta sig fram. Sådana gångar kan även leda besökare in på lämplig rundvandring i området. På gräsmattor kan man lägga trägångar. Försök att ordna P-platser för rörelsehindrade nära lämpliga ingångar.

Det gäller inte bara att komma in i hembydsgården - man måste hitta dit också. Skyltar behövs från stora landsvägen och ända fram. Och väl framme vill man hitta till gårdens olika besöksmål. En informations-tavla kan berätta det mesta men med många hus och intressanta saker kan ytterligare skyltar behövas eller en modell där även synskadade kan få sig en bild av anläggningen. Vägbeskrivning och karta på hemsidan är aldrig fel.

Med utställning av ett mindre urval av samlingarna på lättillgänglig plats kan man undvika trappor eller svåra passager. Man behöver

Kan byggnadernas belägenhet vid Malmköpings hembydsgård åskådliggöras bättre än med en modell? Svår att placera kanske, men är det inte värt mödan?

Gunnar Häger menar med eftertryck att detta är en verklig tillgång i tillgänglighetsarbetet för hembygdsföreningen.

inte visa allt och med mindre urval kan man istället förnya visningarna så att besökare finner nyheter vid förnyade besök. Inte bara hemsidan ska hållas levande.

Inomhus

Många av oss har slagit huvudet i en utställningsmonter's glastruta, snubb-lat över lösa elsladdar eller förbannat ljusreflexer eller motljus. En svagt belyst och lång informationstext i liten stil intill ett inlåst föremål får inte bara dyslektiker och synskadade att tröttna och gå vidare. En kort text i lämplig storlek i bra belysning kan få oss att även söka oss till en detaljerad beskrivning vid sidan om. Kan man även känna på föremålet är det ett stort plus, kanske även lukta

minst 2,2 x 2,2 meter, med toalettstol mitt på en vägg och med fällbara handtag på båda sidor. Med avvikan-de färger på handfat och toalettstol ser man dem lättare. Med avvikande färg även på ingångsdörren hittar man den lättare – det kan vara brått-till och med!

Ledstråk i avvikande färg och form leder inte bara funktionshindrade utan även andra besökare på en lämplig runda i huset eller utställ-ningen. Trösklar kan behöva märkas ut och passage underlättas med mer eller mindre permanenta miniram-per.

Många har besvär med hörseln, inte minst de äldre. En permanent hörselslinga är dyrbar. Det finns bil-ligare och portabla hjälpmedel med mikrofon och hörlurar i olika varian-ter. De kan användas i olika rum och flyttas med vid t ex en rundvandring. Ljudkvaliteten blir dock sämre. För att t ex gå runt i en utställning i egen takt finns s k audioguider, en bärbar ljudspelare med vilken man kan få information vid olika montrar eller stationer. Det finns även lösningar med mp3-spelare och mobiltelefo-ner. Nackdelarna är att i det fordras särskilda spelare eller att besökaren själv får betala samtalskostnaden.

Svårt synskadade har stor hjälp av punktskrift men även av model-ler liksom information eller kartor framställda med svällteknik så man kan "läsa" med fingrarna.

forts nästa sida

Exemplet Tystberga hembygdstuga

Hur kan man ordna en ramp vid Tystberga hembygdstuga? En rak ramp bortom trappen skulle behöva göras lika lång som huset med nära meters höjdskillnad. En u-formad ramp till vänster om trappen skulle behöva göras ännu längre eftersom marken sluttar från huset. Bäst vore nog en ramp runt närmas-te knuten. Då vinner man lite i höjd och får kortare ramp. Men blomlistan får man offra. Nytt räcke är önskvärt vid trappen och skulle kunna fortsätta utefter hela rampen.

på det, alltså använda flera sinnen. Föremål i miljö och sammanhang ger större förståelse. Förr sa' man att en bild säger mer än tusen ord. Numera har man kommit till insikt om att en bild eller ett föremål inte sä-ger någonting utan ord. En knäpphärvel utan förklaring varför den kallas så och vad den har använts till kan vara helt ointressant. Om man är rädd om något föremål kan man visa foto, kopia eller modell.

Ska man komma in med en rullstol på en toalett behöver den vara

Tillgängligt och öppet för alla

forts från föreg sida

Allergier

Det finns många typer av allergier. Damm, djur(levande och uppstoppade), växter, rengöringsmedel m m kan föranleda mer eller mindre starka reaktioner. Detta är ett ökande problem och man får tänka sig för. I serveringen bör man lämna uppgifter om innehåll som kan vara allergiframkallande. Många är laktos- eller glutenintoleranta och/eller klarar inte nötter och mandel i bakverken. Diabetiker vill gärna ha

Hemlighetsfulla bakverk på ert kafferep? Berätta gärna vad brödet innehåller så vågar allergikern smaka.

reda på innehållet. Biskvier passar de som inte tål laktos eller gluten men inte den som får reaktioner av nötter och mandel. Om man inte penslar bullarna med ägg så kan de ätas av de som är äggallergiker.

Information

Många kommer ihåg de första datorskärmarna. De visade gul text på svart botten med texten i tydligt märkbara punkter. Svart text på vit botten och i bättre upplösning ger numera bättre läsbarhet. Ännu bättre vore inte så ljus bakgrund. För till skyltar och text i utställningar rekommenderas svart text på ljusgul eller ljus beige botten. Det är nog ingen slump att de flesta vägmärken har svart text eller symbol på gul botten. Då kan man fråga sig varför våra vägars kantlinjer och övergångsställen är vita? Bättre vore förstås om de var gula, särskilt vin-

tertid. Dessutom är gult den bästa varningsfärgen.

Datorer blir allt mer vanliga i hembygdsgårdarna och ger oändliga möjligheter. Men placera dessa gärna avskilt och anvisa hörlurar vid ljuduppspelning. Undvik bildspel med plötsliga bildväxlingar som kan framkalla epilepsianfall. Flashiga bildspel med rörliga och färglada animeringar kan vara trevliga i andra sammanhang.

Hemsidan kan inte bara informera om styrelsen och kommande evenemang. Glöm inte visa var hembygdsgården är belägen. Genom att ange tillgängligheten kan man få nya besökare. Men kom ihåg att hålla hemsidan levande. En hemsida som inte löpande uppdateras tröttnar man snart på att besöka. Texten ska vara lättläst och bilder (med text) lättar upp. Undvik långa scrollbara sidor och satsa på att kunna klicka vidare och gör rubriken klickbar (inte "Klicka här") som inte fungerar med läsprogram som många använder.

Kollisioner

Många rekommendationer kan krocka med varandra. En rullstolsburen skulle gärna vilja slopa alla trottoarkanter men hur skulle då en synskadad kunna ta sig fram med hjälp av sin vita käpp? En ledarhund är ovärderlig för många men

inomhus vara ödesdiger för en pälssallergiker. En trapphiss kan man snubbla på och försvårar möjligheten att använda båda handledarna i en trapp. En stol att vila på i den långa korridoren kan få andra på fall. Ett stadigt bord med underrede långt ut i kanterna hindrar rullstolsburna att komma intill. Fler exempel finns och här gäller att väga för- och nackdelar mot varandra. Eller hitta en annan lösning.

Varningsmärkningar av olika slag kan vara störande i en hemgårdsmiljö. Det är lättare i museer där man kan skilja mellan utställningar och passager. I hembygdsgården kan hela området ses som en utställning. Ska man märka ut den höga tröskeln och den låga dörröppningen med varningsremsor? Det vill man kanske inte ha när man t ex vill återge en torpmiljö. Vad får en skolelev för uppfattning med halkskydd och varningsremsor i ett torp?

För mer ingående rekommendationer hänvisas till särskild litteratur. Här ges en översikt för att läsaren ska kunna bilda sig en uppfattning om lämpliga och tänkbara åtgärder. Med enkla medel kan man oftast skapa bättre tillgänglighet för alla och få föreningen att framstå som välordnad och välkomnande, ett rykte som lätt sprids vidare genom den bästa av marknadsföringsmetoder: mun-till-mun-metoden.

TEXT OCH BILD
GÖRAN DAHLBERG

*Jennie Fornedal,
Gunnar Häger,
Anette Svensson,
Anders Browall
och Ellert Karlsson
diskuterar
tillgängligheten
vid Malmköpings
hembygdsgård*

Bidrag till takrenovering

Genom projektet "Hus med historia" har regeringen satsat 30 miljoner kronor på vård av Sveriges hembygdsgårdar. Man vill på detta sätt uppmärksamma hembygdsföreningarnas ideella arbete på kulturområdet. Sveriges Hembygdsförbund har under många år lyft fram hembygdsgårdarnas betydelse för det lokala kulturarbetet.

*Takjobbare: Leif Jönsson, Kjell Nordmark och Sune Johansson jobbar på hög nivå
Nedan, Miljön: Vattentornet ingår som spår i miljön efter självhushållningen vid Ålderdomshemmet*

Vid Tystberga hembygdsstuga finns tre byggnader, det som var socknens första skolbyggnad från 1832, ett uthus och ett vattentorn. Tidigare har även funnits ett ålderdomshem från början av 1900-talet. Nyköpings kommun tänkte riva alla dessa byggnader 1980. Då bildades Tystberga hembygdsförening 1981 och lyckades rädda allt från rivning utom själva ålderdomshemmet som dock var i väldigt dåligt skick. Sedan dess hyr föreningen hembygdsstugan av kommunen mot att byggnaderna och området underhålls.

Uthuset och vattentornet är en rest från tiden när ålderdomshemmet till stor del var självförsörjande med svinstia, hönshus, vedbod och tvättstuga i uthuset. Vattentornet är en del i miljön som exempel på hur självhushåll fungerade förr i tiden.

Underhåll av byggnader är en kostsam historia för många hembygdsföreningar. När möjligheten att söka

bidrag för renoveringar kom tog föreningen chansen att ta sig an vattentornet. Taket där började läcka in vatten och takpanelen riskerade att ruttna. Med bra tak och stadig grund brukar byggnader klara sig lång tid framöver.

Föreningen beviljades bidrag för översyn av yttertak och målning. En byggmästare anlätades, ledde arbetet och skaffade material. Största problemet var egentligen att bygga ställning i den oländiga terrängen men det löstes genom att montera ställningen på huset, kanske inte efter alla lagar och bestämmelser vad gäller säkerhet. Men arbetet skred framåt sakta men säkert (!). Men

visst var det ett pussel med taklutning åt fyra håll – inga räta vinklar på panelbräderna där inte.

Sörmlands museums byggnadsantikvarie Kjell Taawo besiktigade byggnaden först och gav råd och anvisningar. Råden var att bevara byggnadens karaktär i möjligaste mån. Exempelvis skulle takpanelen behållas om den inte

var alltför mycket rötskadad och en brytarkontakt på utsidan sätts tillbaka efter målning.

Arbetet utfördes av byggmästaren med hjälp av några föreningsmedlemmar. Det blev klart till 1 november när det skulle avrapporteras till Sveriges Hembygdsförbund. Besiktning efter renoveringen har gjorts utan anmärkningar och rapport skickats till Länsstyrelsen som ska betala ut bidraget. Föreningen är tacksam för hjälpen med att kunna behålla byggnaderna och miljön intakt för framtiden.

TEXT OCH BILDER
GÖRAN DAHLBERG

Takpanelen byts ut, utsikten god

"Det brinner inte hos dem som arbetar med sitt brandskydd"

Den 11 oktober samlades 13 tappra själar på brandstationen i Katrineholm för att lära sig mer om brandskyddsarbete. Det var en kväll som gav de flesta av oss många saker att tänka på. En del små, andra lite större frågor diskuterades och reddes ut. Men mesta av allt vill man helst inte tänka på att det faktiskt kan brinna även på "min" hembygdsgård. Här följer några delar av det vi lärde oss den kvällen.

Först den tuffa inledningen. Lagen om skydd mot olyckor (LSO 2003:778) säger att ägaren ska förebygga i skälig omfattning. Det handlar om skydd, larm/brandvarnare och släckare. Föreningen bör ha en Brandskyddsansvarig som har till uppgift att se till att det finns fungerande brandvarnare, släckare och så vidare. Om olyckan är framme och det finns allvarliga brister i brandskyddet kan detta leda till åtal.

Men vi lärde oss också att **generellt så kan man säga att det sällan börjar brinna hos dem som arbetat med sitt brandskydd**. Detta av den enkla anledningen att man i och med att man påbörjar arbetet eliminerar många av de risker som tidigare fanns i lokalerna. Dessutom ger kunskap engagemang och föreningen fortsätter att utveckla arbetet när man ser behov och möjligheter.

Riskinventering

Börja med att konstatera risker och börja med en åtgärdsprocess. Diskutera tänkbara händelser och dess konsekvenser. Var är riskerna störst? Hur kommer det att se ut om det börjar brinna där? Hur gör vi för att undvika att det börjar brinna i det fallet?

Allt behöver inte göras på en

gång, men det är viktigt att påbörja arbetet och sätta upp en handlingsplan för hur man går vidare.

Checklistor sparas för framtida referens och egen uppföljning. Det gäller också att skapa rutiner för brandskyddsarbetet. Förutom att fortsätta enligt den fastställda handlingsplanen så måst även brandsläckarna underhållas med jämna mellanrum.

Ägare och nyttjare ansvarar tillsammans för brandskyddet.

Det gäller att i avtal komma överens om vilka ordningsregler som gäller vid t ex korttidsuthyrning. Får man röka i lokalen eller tända levande ljus? Om det skulle börja brinna; hur vet räddningstjänsten var man ska åka? Om de som hyr lokalen inte är väl bekanta i trakten

måste de ändå kunna tala om var brandkåren ska åka någonstans.

Eld och brandorsaker

För 10-15 år sedan var sänggrökningen boven bakom många bränder. Spisbränder och anlagda bränder är fortfarande vanliga. Den stigande stjärnan på eldhymlen är idag elektriska maskiner så som tv-apparater, datorer och mobiltelefoner. Vanligt att lämna TV:n på stand-by, eller att lämna mobilladdaren i uttagen när telefonen är fulladdad.

För att det ska brinna behövs Syre – Värme – Brännbart material. Tar man bort en av dessa så slocknar elden. Det är ofta röken som sprider elden. Vid 200-300 grader kan röken börja brinna. Den svarta röken består av brännbartmaterial.

Ovan; Ragnar Eriksson, Arne Söderstierna och Lars Gunnar Johansson under en kortare paus. Diskussionerna, visade det sig, tog inte någon paus.

T.h; Siv Dahlgren och Leif Johansson gör en varm insats för den stackare som brann vid upprepade tillfällen under kvällen.

På nästa sida ses Lukas Strömberg från Räddningstjänsten leka med elden.

Turister till din förening

Röken är dessutom giftig då den skapar en kolmonoxid-förgiftning. Vid inandning så drabbas man omedelbart av förvirring och den enklaste vägen ut kan bli ett omöjligt uppdrag. Efter två andetag kan man vara medvetslös.

Ett rum är i regel övertänt inom fem minuter. Detta innebär att när räddningstjänsten kommer så är huset som brinner redan övertänt. Gör en ritning över byggnaden eller byggnaderna dels för att underlätta utrymning, men också för att alla utrymmen skall hittas av räddningstjänsten.

Värmestrålningen från branden skapar panik och försvårar utrymningen. Precis under branden är det alltid syrebrist och det är därför man ska krypa så nära golvet som möjligt.

Agerande vid brand

Människorna först. Alltid. Arbeta efter modellen **Rädda – Varna – Larma – Släcka**. Stäng så många dörrar och fönster som är möjligt, det begränsar elden och syretillförseln. Men riskera inte ditt liv för att stänga en dörr. Håll hela tiden en låg ställning för att undvika rökförgiftning. Skydda dig själv, du hjälper ingen om du brinner inne!

Damm sprider elden. Ytterligare en anledning till att städa när brandkåren ställer sig på antikvariernas sida i denna fråga. Vi kan enas om att damm är ett otyg.

Öva utrymning i samband med ett möte. Har man gjort det en gång så blir det mindre svårt i en nödsituation. Det är vi själva som är räddningstjänsten på plats, som kan hjälpa besökare ut och begränsa branden. När räddningstjänsten kommer är det övertänt, alltid.

Utrymningsplan

Tänk på att det kan vara mörkt i lokalen vid utrymning. Saker som står utefter väggarna kommer att stå i vägen eftersom man i mörker automatiskt söker sig till väggarna.

En enkel utrymningsplan och en återsamlingsplats underlättar utrym-

Hembygdsgården i Malmköping, foto; KGZ Fougstedt 2010

Passa på att få möjlighet till ytterligare marknadsföring i samband med Turismmässan, TUR2011, som äger rum i Göteborg den 24-27 mars 2011. Sveriges Hembygdsförbund kommer att delta med en liten monter i samma avdelning som de regionala turistorganisationerna presenterar sitt material och där övrig Sverigeturism finns representerade.

ningen och inräkningen av personer efteråt. Det kan behöva gå fort att fastställa om någon är kvar i byggnaden. Utrymningsskyltar är bra, men om rummet fylls av rök kommer de inte att synas så länge. Markeringar på golvet syns bättre i det fallet.

Besökare ska kunna läsa sig till hur det ser ut.

Samla så mycket information som möjligt för räddningstjänsten.

I detta sammanhang kommer föreningar som arbetar aktivt med kultur-turism att prioriteras. Har din förening fasta öppettider med bemaning? Har ni möjlighet att ta emot en busslast? Finns toaletter, café eller annat att erbjuda besökarna?

Hör av er och berätta hur ni jobbar med hembygdsturism i din förening.

KONTAKTA JENNIE FORNEDAL

På sidan 20 kan du läsa om olika typer av brandsläckare och även om hur man kan få stöd genom Hembygdsförsäkringen för investeringar i sådant som ökar säkerheten på hembygdsgården.

TEXT OCH BILD
JENNIE FORNEDAL

Lär känna din hembygd!

Sista helgen i september i år ordnade Strängnäs Hembygds-krets en aktivitet för att stimulera kommunens invånare att bättre lära känna sin hembygd – en uppgift som ligger hembygdsrörelsen varmt om hjärtat!

I Strängnäs kommun finns åtta hembygdsföreningar: Härads, Fogdöns, Aspö-Tosterö, Stallarholmens, Mariefred, Åkers och Länna hembygdsföreningar samt Strängnäs Gille. Dessa samarbetar i Strängnäs Hembygds-krets, i vilken även ingår ett par intresseföreningar: Östra Sörmlands Gruvförening och Mälsåkers Framtid. Strängnäs Hembygds-krets är forum för utbyte av idéer och erfarenheter, inte en förening i sig. För att administrera gemensamma träffar m.m. är en av föreningarna s.k. värdförening under ett år, värdskapet alternerar enligt en överenskommen ordning.

Hembygdens helg

Under verksamhetsåret 2009-2010 diskuterades en gemensam satsning under en helg för att visa något intressant och kanske unikt i olika delar av kommunen för invånarna. En projektgrupp med representanter för varje förening träffades i februari 2010 och diskuterade val av besöksmål och hur aktiviteten skulle genomföras. Man enades så småningom om sista helgen i september. För att ge många tillfälle att komma beslöts att hålla öppet under både lördag och söndag kl 11-16. Guider från de lokala föreningarna skulle vara närvarande under den tid besöksmålen var öppna. Benämningen på helgen blev "Hembygdens helg".

Varje förening fick själv välja vad man ville visa upp. Utfallet blev bra med en trevlig variation av besöksmål:

- Härad: medeltida kyrkan
- Fogdön: väl bevarat soldattorp
- Aspö-Tosterö: Sundby sjukhus nedlagda begravningsplats

- Stallarholmen: Hembygdsgården med utställningar och bildspel
- Mariefred: Kärnbo kyrkoruin
- Åker: Cosswaterpet - en av Södermanlands äldsta byggnader
- Länna: medeltida kyrka med fina träskulpturer samt Sockenstugan
- Strängnäs: väderkvarnen
- Mälsåker: slottet

Marknadsföring

En broschyr i färg (format vikt A4) trycktes upp (se bild) (OM BILD AV BROSCHYR) med karta och vägbeskrivning till de olika besöksmålen samt korta beskrivningar över vad som är unikt med dessa. Distribution av broschyren skedde via de deltagande föreningarna, men den lades också ut på huvudbiblioteket och de tre kommundelsbiblioteken. En affisch i A3-format baserad på broschyrens framsida togs fram och distribuerades till medverkande föreningar för att anslås på lämpligt sätt. Av affischen framgick var man kunde hämta broschyren för

att få mer detaljerad information. Lokalpressen informerades och skrev om helgen innan den ägde rum och man gjorde även reportage från själva dagarna. En annons sattes också in i Strängnästidningen. Kostnaden för trycksakerna och annonsen delade föreningarna solidariskt.

För att ytterligare stimulera invånarna att åka runt i kommunen och se de intressanta objekten trycktes besökskort upp och de som besökte sex eller fler av de nio platserna kunde lämna in signerade besökskort för att delta i ett lotteri med nio vinster - varje förening skänkte ett pris, ofta med någon lokal anknytning.

Sammanlagt registrerades under Hem-

bygdens helg 414 besök vid de olika besöksmålen. Tyvärr kan vi inte säga hur många personer som låg bakom dessa besök, uppskattningsvis 150-200 personer. Tjugoen personer lämnade in bevis på att de besökt sex eller fler platser och var därmed kvalificerade att delta i utlottningen av de priser föreningarna skänkt. Lottdragning ägde rum ca 10 dagar efter helgen och vinnarna informerades per telefon (telefonnummer lämnades på besökskortet).

Inom Strängnäs Hembygds-krets har vi ännu inte haft tillfälle att diskutera erfarenheterna och utvärdera satsningen. Det har dock varit många positiva kommentarer och en ny Hembygdens Helg i kretsens regi är inte utesluten - varje del av vår bygd har som sagts ovan unika objekt att visa och berätta om, något som vi tycker ligger i hembygdsrörelsens uppdrag och ansvar att lyfta fram.

ROLF GUNNARSSON
Ordförande i Länna hembygdsförening

Vilket "Hus med Historia"? Tävling

Årets traditionsenliga tävling präglas även den av tidningens tema. Vi har här fotografier på tio av våra hembygdsgårdar med anknytning till någon av våra 66 hembygdsföreningar i Södermanland. Lätta att känna igen för vissa och svårare för andra. Vilken hembygdsförening tillhör dessa?

Skicka in ditt svar senast den 31 januari 2011.

Ni tävlar inte bara om ära och berömmelse, utan även om ett trevligt pris som kommer med posten hem till vinnaren.

Skicka svaren till
Södermanlands
hembygdsförbund
Behmbrogatan 20
611 32 Nyköping
Eller mejla till
kansli@hembygd.d.se

HEMBYGDSFÖRSÄKRINGEN

Sveriges Hembygdsförbund

HUS MED HISTORIA

En ny informationsfolder om försäkringsskyddet för föreningar som får bidrag genom Hus med historia finns att beställa från försäkringskansliet.

SÅ SKYDDAR VI KULTURARVET

Kampanjen så skyddar vi kulturarvet har förlängts. Bidrag till skadeförebyggande åtgärd med 50% av kostnaden men maximalt 2 000 kr per förening lämnas också under 2010 och 2011, så länge de avsatta pengarna räcker.

ANSVARSFÖRSÄKRINGEN

En ansvarsförsäkring ingår i grundförsäkringen som omfattar alla föreningar som är medlemmar i Sveriges Hembygdsförbund.

Ansvarsförsäkringen gäller för sak- eller personskada som funktionär eller arbetstagare i "tjänsten" orsakat tredje man.

Försäkringsbolaget utreder skadestandsfrågan, förhandlar med den skadedrabbade och utbetalar skadeståndet. Självrisken är 10 procent av basbeloppet vilket i dagsläget blir 4 200 kr.

Ansvarsförsäkringen gäller för all verksamhet föreningen bedriver men inte för skador orsakade genom åkgräsklippare, bilar, båtar, tåg och flyg. Tilläggsförsäkring såsom trafik- eller båtförsäkring behöver tecknas.

Den gäller inte heller för omfattande byggverksamhet. Tilläggsförsäkring för miljöansvar och byggherreförsäkring behöver här tecknas för att inte föreningen skall riskera att bli skadeståndsskyldig.

I försäkringsvillkoren finns den fullständiga beskrivningen av försäkringsomfattning och undantag.

CHECKLISTOR

Det finns en mängd checklistor till föreningarnas hjälp i det skadeförebyggande arbetet. Checklistor för egenkontroll av elanläggningar, för att förebygga vattenskador, för regelbunden översyn av hembygdsgården och för systematiskt brandskyddsarbete. Checklistorna är en förmån för de föreningar som försäkrar sina byggnader och löseegendom genom Hembygdsförsäkringen.

NY KALL OCH SNÖRIK VINTER?

För att förebygga frysskador är det viktigt att ha tillräckligt god underhållsvärme i byggnaden, så att den klarar en köldknäpp. Man ska dessutom ha en kontinuerlig tillsyn av byggnaden.

Stora snömassor utgör en risk för att taken rasar in om snötrycket blir för stort. Denna skadehändelse gäller inte försäkringen för. Istappar och snöras kan också orsaka skador för förbipasserande människor och fordon. Föreningen som fastighetsägare riskerar då att bli skadeståndsskyldig mot den skadedrabbade.

Har ni frågor kontakta försäkringskansliet!

Hembygdsförsäkringen,
Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg
www.hembygdskraftsakeringen@hembygd.se
Tfn 0200-22 00 55

Brand- släckare

Pulver

Ska vändas med jämna mellanrum. Om man hör pulvret rinna så är den okej. Den tål kyla. Pulver släcker allt, men smutsar ned mycket. Pulvret blandar sig med röken och sänker temperaturen, sedan lägger sig pulvret över elden och kväver den. Efter användning rekommenderas saneringsfirma.

Skumsläckare

Läs på släckare, men i regel kräver den en frostfri förvaring. Börja släcka på 5-6 meters avstånd. Skum är tungt och innehåller mest vatten. Med skum kan man släcka elrelaterade bränder. Det är relativt lättstadat då den använts.

Kolsyra

Kolsyresläckare har trätt för att styra. Snön har en temp på -56 grader och lämpar sig därför inte mot brand på en person. Den är mycket ren och då snön kvävt elden så dunstar den bort. Den är mycket flyktig och ute går den att använda på ett avstånd under 1,5-2 meter – om det inte blåser. Det är den släckare som rekommenderas i samband med trafikbränder.

Skum- och pulversläckare håller i ca fem år.

Nedan; Bakir Bajric släcker en brand med vattensläckare.

Vad ett namn kan ställa till med

Det hela började med att en kollega till mig Ann Sofi Tedenljung och jag, båda lågstadielärare i Hällby skola i gamla Torshälla socken eller landsförsamling kommit underfund med att det inte var så lätt för nykomna unga lärare att undervisa i hembygdsforskning när man kom fram till den egna bygdens historia. Det fanns ingen handledning eller några hembygdsböcker att gå till.

I samma veva utlystes en 5-poängskurs i lokal historieforskning vid Mälardalens högskola under ledning av dåvarande stadsarkivarien Bror-Erik Ohlsson.

Vi anmälde oss båda för vi hade på känn att det skulle kunna vara berikande för oss. Det ingick i kursen att skriva en uppsats och vi bestämde oss för att göra det tillsammans och det skulle bli ett underlag för en handledning för lärare ute hos oss. Det kom att bli mer än så. Det slutade med en hel "sockenbeskrivning" Hällby genom tiderna eller snarare en beskrivning av det som blev kvar efter 1950-talets delningar och ommöbleringar av den gamla landsförsamlingen. Det som inte lades till Torshälla stad blev Hällby kommun och Hällby församling. Det var det upptagningsområde som våra skolbarn i stort kom från.

Jag ska inte gå in på innehållet i boken, hur frestande det än är att få berätta om sitt skötebarn. Jag ska bara stanna upp inför en aldrig så liten detalj som kom att vålla oss stora bekymmer.

Mellan spåren

Vi hade kommit till kapitlet om järnvägar. Det gick nämligen två parallella spår genom nästan hela Hällby. Från början var det bara ett, sträckningen Oxelösund-Flen-Westmanland invigd 1877 (OFWJ sedermera

TGOJ) med en obemannad anhalt och en järnvägsstation. Den obemannade låg precis nedanför Hälleby by på dess mark och fick logiskt namnet Hällby anhalt. Järnvägsstationen byggdes på Folkesta mark och borde då ha fått heta Folkesta station. Så blev det inte. Kanske som en artighet mot den närbelägna staden Torshälla eller på önskemål därifrån fick stationen namnet Torshälla station. Problemet var dock att när folk utan lokalkännedom i god tro löste sin biljett till Torshälla och klev av tåget så hamnade de ute på rena rama landsbygden och fick veta att staden låg en halvmil bort. Detta fick till följd att man efter några år bytte namn på stationen till Folkesta station.

Torshälla och Folkesta

Innan detta hade gått upp för oss hade vi två stationer att laborera med, ett Torshälla och ett Folkesta. Det var först när vi gick till kyrkboken för åren 1876-80 som vi såg att stationen från början hette Torshälla men när vi gick till nästa kyrkbok hade man strukit över namnet och skrivit dit Folkesta istället. I stationshuset fanns också ett postkontor inrättat och hela Råby Rekarne socken hade postadressen Folkesta. Dit gick, eller cyklade lantbrevbäraren för att hämta posten eller så småningom färdades han med bil. Vad denna postadress ställt till med ska jag strax återkomma till.

Det fanns alltså ytterligare en järnvägslinje, Norra Sörmlands järnväg som gick mellan Stockholm och Nyby Bruk utanför Torshälla och svängde av strax efter Hällby anhalt. Den invigdes 1895 och nu krävde man att få en riktig station med tanke på badanstalten Hällby Brunn och den planerade bebyggelsen längs med åsen. Man fick sin station men kunde inte kalla den Hällby station eftersom namnet var upptaget av anhalten. Den kallades istället helt enkelt Hällby Brunns station. Det berättas att när de båda tågen hade

samma avgångstid från Eskilstuna så brukade de kappköra fram till Hällby.

Att Torshälla inte fick ge namn åt slutstationen lär ha berott på att Nyby Bruk satsade mer pengar i järnvägsbygget än Torshälla stad och dessutom ville man inte ha in järnvägen i staden. Den hamnade intill Nybyån utanför stadsgränsen och fick namnet Nyby Bruks station.

Vilse bland gårdarna

Så till nästa oklarhet. För några år sedan läste jag om en speleman David Karlsson från Folkesta där han var lantbrukare och fjärdingsman. Detta förbryllade mig. Man kan ju inte vara lantbrukare och fjärdingsman på en post och ett stationshus. Så mycket lokalkännedom hade jag att jag förstod att det var samma David Karlsson som bott på Öster Kolsta i Råby Rekarne. Jag kollade för säkerhets skull med Råby-borna och det stämde. Då kontaktade jag Södermanlands spelmansförbund och talade om för dem att man gått efter postadressen när man fört in honom bland spelmännen och tack vare det placerat honom i fel socken, Torshälla socken eller landsförsamling.

Trots detta mitt påpekande, uppgifter som de själva enkelt kunnat kontrollera sanningshalten i hade ingenting gjorts så sent som i maj 2010. I sista numret av Dymlingen 1/2010 i Melodier från de norra länsdelarna upprepas samma felaktiga uppgifter. På något ställe har jag till och med läst att Karl David Karlsson är en Torshällaspelman. Jag har åter kontaktat spelmansförbundet och i den mån man kunnat har man försökt gå in och rätta felaktigheterna. Men in i den äldsta nedteckningen kan man inte gå och ändra uppgifterna. Varför kan man inte göra ett tillägg på slutet som placerar David Karlsson i sin rätta socken och Råby Rekarne får sin speleman tillbaka?

MARGARETHA LINDÉN

Gert, morfar och årensningen

Gert Svensson är ett bekant namn för den som har läst Sven Delblancs böcker om Hedeby, en romansvit som anknyter till krigsåren kring 1940.

Gert Svensson heter en av pojkarna i klungan som är på väg till skolan, leker på bron över ån vid Handlarns butik, eller samlas vid Järnvägsstationen. Utan att det sägs så förstår man att Gert inte riktigt hör till gänget, han är mindre än de andra och hänger med så gott han kan.

Nygårdsområdet”, säger Gert och nämner som exempel den barnrika familjen Bergström. Och Sven blev ju inte kvar så länge på Mölna.

Morfar Svensson

Gert var alltså barnbarn till paret på Fridhem. Hans morfar hette Sven Oskar Svensson, var statare och hade flyttat många gånger mellan gårdar i Sörmland. Han föddes 1885 och dog 1965, 80 år gammal. Till Fridhem kom han från Uddberga

hos Delblanc, som var en stilig karl med ett besvärligt humör. Ibland var hans bror där, också han en ståtlig man. Med grannen baron Tamm på Nygård drev Delblanc en långvarig strid som gällde tillträde till odlingsmark som han inte kunde komma åt utan att köra över Nygårds ägor. Delblanc och Svensson på Fridhem kom bättre överens – kanske hade det något att göra med att de båda ursprungligen kom från Stockholm. Delblanc, som så många andra, uppskattade säkert också de historier som Svensson gärna berättade, han var glad och humoristisk, ”slängd i käften”.

Årensningen

Daga härads sjösänkingsbolag hade gamla traditioner när det gällde årensningarna i sitt vattenområde. Under 1940-talet anlät de Svensson för uppdraget att vid behov se till att ån blev rensad från Vappersta till Albybro. Det var inte aktuellt varje år, men beordrades när man ansåg det nödvändigt. Årensningen var ett tungt och dåligt avlönat arbete som gjordes som extrajobb på lördagar och söndagar. Det skulle göras mitt i sommaren. ”Ett jävla göra”, citerar Gert sin morfar, och berättar om hans svårigheter att få någon med sig på flotten. 2-3 man behövdes för arbetet. En av dem som deltog i årensningen var Axel Berg, som bodde på Kvarnbacken. Under krigsåren skötte Svensson kolugnarna vid Lötén inte långt från Kvarnbacken, vid behov med hjälp av Berg. Kolugnarna hade murats upp, för att tillgodose behovet av träkol till gengasaggregaten och revs när kriget var över.

Svensson ansvarade också för flotten som användes vid årensningen. Den var stor och tung, sammansatt av nio långa och breda plank, 20 cm breda och 2-4 tum tjocka, som hölls samman av fyra naror på tvären. Inga tunnor eller annat flythjälpmedel behövdes – flotten gled sakta

forts nästa s

Det är vår och dags att få potatisen i jorden på Fridhem och familjen är samlad. Året är 1947 eller 1948. Bonden Alf Andersson i Alby (längst t h) känd för sin ovanliga kroppsstyrka, har kommit med häst och redskap för att hjälpa till. Framför hästen sitter Gert och t h om hästen morfar Sven Svensson och mormor Tea.

En vuxen Gert Svensson träffar jag på konditori Trollet i Vagnhärad en kulen dag i mitten av december. Vi möts för att samtala om Gerts minnen från tiden när han bodde tillsammans med sin morfar och mormor på Fridhem i skogen en bit från gamla ”riksettan” vid utfarten söderut. Gert är född 1934. Han och hans morföräldrar flyttade till Fridhem 1940 och bodde där i 10 år. Sven Delblanc var tre år äldre och alltså nio år 1940, Gert var bara sex. När jag frågar vad Gert minns av pojken på Mölna, så visar det sig att han faktiskt inte har några minnen av honom. ”Där var så mycket ungar vid Albybro, inte minst från

i Vagnhärad. Svensson hade provat på många yrken, bl a arbetade han som sprängare vid bygget av gamla riksettan. Under åren på Fridhem fick han ta de jobb som fanns. Han var en duktig slaktare ”med riktiga grejer”, och betalningen fick han ofta i natura, något som innebar att familjen även under kristid hade mat i huset. På Fridhem, där det en gång i tiden bott en trädgårdsmästare, fanns också en stor trädgård med bär, äpplen och ett rejält land att odla potatis på. Allt togs tillvara.

Gert minns mer av bonden på Mölna, Siegfried Delblanc, än han minns av hans pojke Sven. Gerts morfar var ofta anlita som slaktare

Målarinnan Maria Fröberg

Per Hjertzell skriver i Sörmlandsbygden 2011 om en av alla kvinnliga konstnärer som hade svårt att konkurrera med sina manliga kollegor vid 1900-talets början.

Vi kan läsa om Maria Fröberg, född i Torshälla, Eskilstuna och det var 1910 hennes konstnärskarriär tog fart. Då började hon på Valands i Göteborg.

Som uppvuxen i ett arbetarhem var hon unik, ett undantag. De kvinnor som utbildade sig till konstnärer i början av 1900-talet kom till övervägande del ur borgerliga hem med gott om pengar. Konsten var ofta ett tidsfördriv för rika kvinnor, står det här; de ville t.ex. lära sig att smycka sina hem. Men kring denna tid började man se mer till sina elevers talang.

Gunnar Hallström, som var lärare i måleri på Valand dessa år, hade tidigt uttalat vad han ville uttrycka med konsten: "... det svenska lynnet, den svenska naturen och det svenska folklivet sådant det finnes

från föreg.

nerför ån, som trögt rörde sig fram genom jordbrukslandskapet. Mittstocken var kortare, och i vardera änden på den blev det ett utrymme där årensarna kunde sticka ner sina störor till åbottnen för att få flotten att stå stilla. Det var en flotte med bra bärighet, två karlar kunde tryggt stå på ena sidan av den utan att den välte. Efter användning plockades den isär, för att sättas ihop när det blev aktuellt med årensning igen. Flotten stod uppställd nere vid ån och senare vid Björkhult i Vagnhärad, dit familjen Svensson flyttade 1950. Bara ett par år innan Sven Delblancs böcker om Hedeby kom ut eldade Gert upp flotten som ruttnat eftersom den inte använts på länge.

Årensarna slog vassen med lie – "det var inget konstigt med det", säger Gert. Den slagna vassen sam-

Hus och träd, linoleumsnitt av Maria Fröberg, Eskilstuna konstmuseum, foto Ove Georgenson Se fler av hennes kostverk i Sörmlandsbygden 2011

lades ihop med fångstlinor, och då och då drogs den in till åkanten och kastades upp där. Vassrester flöt vidare ner längs ån, och samlades vid Albybro, där flottfärden avslutades. Troligen användes åtminstone en del av vassen till kreatursfoder. När man idag ser avsnitten om årensningen i TV-serien Hedebyborna är det inte mycket som överensstämmer med den bistra verkligheten. Men - när Gert berättar om hur slagen vass kom flytande nerför ån mot Albybro, kan man ana att också pojken Sven Delblanc har stått där på bron och väntat på att årensarna skulle komma. Så flyter diktning och verklighet ihop, när små glimtar av barndomsminnen växer ut till breda skrönor som engagerar och roar bokläsare och TV-tittare i flera årtionden. För det krävs det en stor berättare och författare. MAJ-BRITT IMNANDER

i saga och sång och sådant det ännu lever i bygd och ödemark, i det friska pulserande livet..."

Artikeln betonar hur männen dominerade på bildkonstens alla områden. De var lärare och professorer på konstskolor och på akademien, de var museichefer och satt i styrelser och nämnder.

Många konstnärinnor gav upp sin karriär i och med äktenskapet, som ofta ingicks med konstnärskollegor. Maria Fröberg förblev ogift.

I januari 1917 arrangerade Föreningen Svenska konstnärinnor en stor utställning på Liljevalchs. De målningar av Maria Fröberg som visats där fick både publikens och tidningarnas gillande. Bl. a. kunde man läsa: "Hennes tavlor äro verkligt dekorativt uppbyggda; de ha en lugn och många gånger ganska storvulen linjeföring utan några för helhetsintrycket

störande smådetaljer och färgerna smälta samman i harmoniska ackord." Om hennes målningar står det; "Hennes landskap var nästan alltid utförda i liggande format. Har man sett ett tar man inte miste. Hon var ingen naturalist, utan försökte förmedla stämningsladdad naturmystik. I dova färgklanger och skymningsljus"

I huset på Ärstagatan i Eskilstuna fortsatte hon gestalta sina landskap. De som minns henne från senare år berättar om en åldrad, kortklippt, liten, något överviktig kvinna med vaggande gång, alltid svartklädd. Ett original. Det var så hon uppfattades. "Hon var en konstnär som ständigt upprepade sig. Men hon skulle också kunna betraktas som en konstnär med stor integritet och konsekvens i sitt skapande" avslutar Per Hjertzell

MARIA JABBIE

ÅRSSKRIFTER

Årsskrift 2010

Björkviks hembygdsförening

Årgång 23

A5-format, 52 sidor

Inger Bergqvist, 0155-747 17

Munter i backspegeln, Nu är hembygdsgrändsgårn klar, Sjönamnet Bjärken och gårdsnamnet Bjärsätter, Jönåkers Häradsallmanning – från 1000-tal till nutid, m m.

Nunnefjärilen

Björkviks hembygdsförening

Kontaktuppgifter, se ovan

En skrift om hur det var när Nunnebanan kom till.

Berättelser från Bälungebygden

Nr 17, Årsskrift 2010

Bälunge hembygdsförening

240 x 210 mm, 32 sidor

Roland Engstrand, 0155-26 08 65

Det hände år 2009, Skärgårdsutflykt, Mina barn- och ungdomsår på Långö under 1930- och 40-tal, Upplevelsen i en DKW och med färskt körkort, m m.

Årsskrift 2009

Floda hembygdsförening

A5-format, 40 sidor

Siv Larsson, 0150-270 48

En ung Flodabo, Floda friskola idag, Byn Torsbo, Nygård i början av 1940-talet, Rätt man på rätt plats, m m.

Årsskrift 2009

Högsjö Kulturmiljöförenings

www.hogsjo.kultur@telia.com

Vaktornet 100 år, Högsjö skola 50 år, m m.

Årsskrift 2010

Julita hembygdsförening

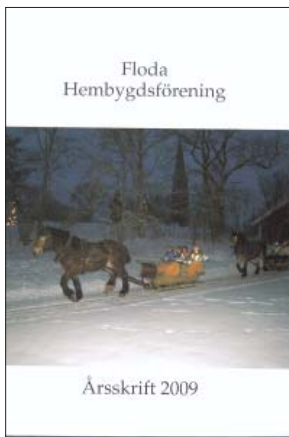
A5-format, 48 sidor, Pris 90:-

info@julitahembygdsforening.com

Vårtal på Julita Gård 30 april 2009, von Oelreichs kopplingar till Julita Gård, Min tid inom Julita GOIF 4, Laga skifte på Storängen 1835, Soldathustrun Stina Cajsa dömd till halshuggning, m m.

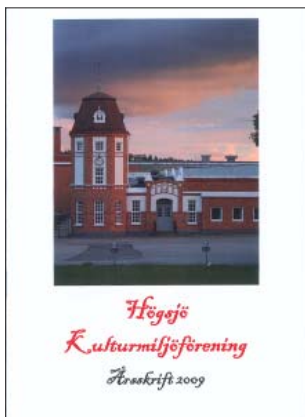

BJÖRKVIKS
HEMBYGDSFÖRENING
ÅRSSKRIFT 2010

Floda
Hembygdsförening

Årsskrift 2009

Högsjö
Kulturmiljöförening
Årsskrift 2009

Julita Hembygdsförening
Årsskrift 2010

Ungräven

ungdomsbilaga

Julita hembygdsförening

Kontaktuppgifter se ovan

Temanummer om Miljö, Energi, Mobbing och drömskolan.

Årsskrift 2010

Katrineholm-Stora Malms hembygdsförening

240 x 165 mm, 72 sidor

www.ksmhembygd.se/

I tacksamt minne, Västra Södermanlands konstförening 1934-2009, Löppsjön och Löpsjötorp, Hjalmar Petterssons Bokhandel AB åren 1902-1974, Om bokhandelns historia, m m.

Kilabygden

Årgång 21, Årsskrift 2010

Kila hembygdsförening

A5-format, 52 sidor

Telefonväxlarna i Kila socken, Klangen från storklockan på Lunden, Liten ordlista om gamla ting, Barndomsminnen från Gubbkärr, Ett flygplan har störtat, m m.

Årsskrift 2010

Mellösa hembygdsförening

A5-format, 64 sidor

Hans Andersson, 0157-600 68

Invandringen till Hälleforsnäs, Vållinglocka, Ny bro över Stockfjärdens utlopp i Orrhammaren, Harpsund – Julmagasin – London, Krucifixet i Mellösa kyrka, m m.

Näshultabygden 2010

Årsskrift

Näshulta hembygdsförening

A5-format, 60 sidor

Lars Johansson, 016-703 04

www.nashulta.org

Numera är det Haneberg det mesta rör sig om, Anna Nyberg – sömmerska i Näshulta, Skrönor om Berga-Wilhelm, m m.

ÅRSSKRIFTER

Oxelöbygden

Årgång 20/2010

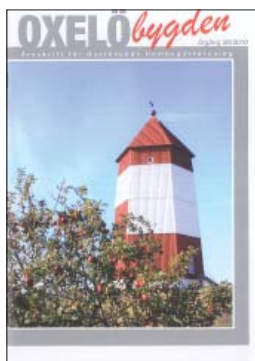
Oxelösunds hembygdsförening

A5-format, 40 sidor

Karin Främling, 0155-336 37

www.oxelosundshembygdsforening.se

Oxelöbygden 20 år, Min väg till skolan, Namn på gamla gator och hus i Oxelösund, En mångsidig pastor, "Gamla Oxelösundsvägen", Trafiktidningen Omnibussen, m m.

Stigtomtabygden

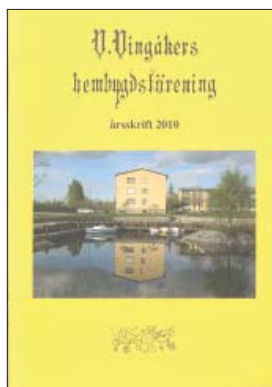
maj 2010

Stigtomtaortens hembygdsförening

A5-format, 4 sidor

Margareta Granat, 0155-22 72 14

Med Stigtomta konfirmander på sommarfärd år 1943, m m.

Svärta-Krönikan, Svärta förr och nu

Årgång 30, 2010

Svärta hembygdsförening

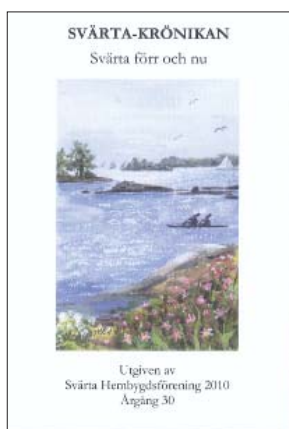
A5-format, 60 sidor, Pris 60:-

Kerstin Jonasson, 0155-22 51 84

www.hembygd.se/sodermanland/svarta

svarta.hbf@passagen.se

Projektet "Att ta tillvara en turistström" fullbordat, Väder och vind, Sjösaminnen, Vattenskidåkning, Horns by, Bilen vid Ånga, m m.

S:t Olof, nr 2 2010

Årgång 20

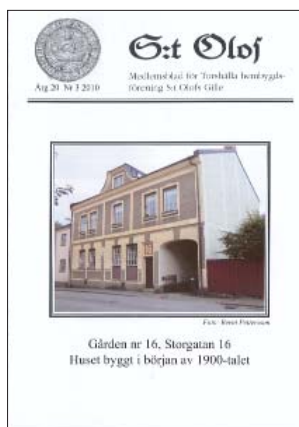
Medlemsblad för Torshälla hembygdsförening

A5-format, 16 sidor

Iha Frykman, 016-35 81 39

torshalla.hbf@eskilstuna.se

Gården 101, Från Elektriska bageriet till Bageri Kringlan, m m.

S:t Olof, nr 3 2010

Årgång 20

Medlemsblad för Torshälla hembygdsförening

A5-format, 16 sidor

Kontakter och info som ovan

Bygdebänd, Gården nr 16, Skyddsrummet i Mormorstäppan, m m.

Trosa 400 år – ett jubileum

Årsskrift 2010

Trosa hembygdsförening

A4-format, 28 sidor, 50:-

Thure Pettersson, 0156-131 31

Trosa-namnet, Varför flyttades Trosa till åmynningen? Den aristokratiska kvinnograven från Södra Husby vid Trosaån, Bakgrund till rysshärjningarna, Vilka bodde i Trosatrakten på vikingatiden, m m.

Tunabergsbygden

Årsskrift 2010

Tunabergs hembygdsförening

A5-format, 48 sidor

Sven-Olof Sederström, 0155-511 54

Ett träimperium i Tunaberg, Ett biblioteks uppgång och fall, Från Aspaldalen till Hertighag 1925, Nytt ljus till Tunabergs kyrka, På cykeltur i Tunaberg, Året som gått, m m.

Årsskrift 2010

Västra Vingåkers hembygdsförening

A5-format, 48 sidor

www.vvhbf.se

Husen på norr, Det hände 1910, Några sjönamn, Hilmer Grönkvist, En Stockholmsresa 1898, m m.

Torpgrunden nr 2, 2010

Tidskrift för Öja-Västermo hembygdsförening,

A5-format, 24 sidor

Eric Andersson, 016-611 60

www.hembygd.se/sodermanland/oja-vastermo

Karl XI, enväldig konung, Västermo Verkstad - en 80-årig historia, Hjälmarsfiske, m m.

Torpgrunden nr 3, 2010

Tidskrift för Öja-Västermo hembygdsförening

A5-format, 24 sidor

Kontakter och info som ovan

Bränntorvsbrytning i Staviksmossen kristidsåren 1940-1947, El-Bertil Öja-Västermos egen elmontör, Vi besöker Vigersberg och Visberget, m m.

Lagerrensning Lagerrensning

Vi har lagerrensning på kansliet

Nu säljer vi Sörmlandsbygden 2001-2007

Vid avhämtning eller via bud

1 bok för 50:-

5 böcker för 200:-

7 böcker för 250:-

Paket via posten

3 böcker för 200.- inklusive frakt

Ring 0155-28 43 00

Eller maila kansli@hembygd.d.se

Priset gäller till den 31 jan 2011

Mer än hälften av de sörmländska föreningarna är nu med i Bygdeband

Under november månad har det hållits två informations-träffar kring Bygdeband, en i Hällbybrunn och en i Valla. I samband med dessa två träffar har ytterligare fem föreningar undertecknat avtal med Genline och vi har i länet nu 34 föreningar med avtal. Vi har alltså över hälften av föreningarna med i Bygdeband.

2009 genomfördes tre arbetsdagar på Åsa folkhögskola både i Sköldinge och i Katrineholm. De tre träffarna hade totalt över 90 deltagare och Sörmland blev snabbt världsbäst på Bygdeband. Många av hembygdsföreningarna i länet har under de senaste åren arbetat intensivt med att digitalisera fotografier och torpinventeringar.

Peter Wallenskog och Gunnar Andersson diskuterar avtalet 2009. Foto JF

Sträck på er, ni gör ett bra och viktigt jobb!

Nu har vi verkligen möjlighet att börja arbeta med att marknadsföra vårt län och våra hembygder gentemot släkt- och hembygdsforskare

och naturligtvis gentemot alla som kan vara intresserade.

Det kommer inte dröja innan släktforskarna börjar följa sina släktled ut i de sörmländska hembygderna

JENNIE FORNEDAL

Från min sida sett...

Med larmknappen som enda sällskapet

Under många år har mina skåp och lådor fyllts av pärmor med fotografier, tidningsklipp och filmer från hembygden. När någon frågar vad jag ska ha allt detta till har jag svarat: "Det ska jag ha och syssla med när jag kommer på hemmet..." På senare år har jag mer och mer förstått att så blir det inte. "På hemmet" kommer man inte förrän man är förverkad, kroppsligen eller andligen, och då finns inte längre utrymme för egna intressen och aktiviteter. Att sitta (eller ligga) på ett ålderdomshem är numera mest en fråga om förvaring i väntan på slutet.

Mina planer byggde på inblickar från Båsenberga ålderdomshem i Vingåker. Dit var jag som ung journalist ofta ute på uppdrag. Från denna tid har några minnesbilder stannat kvar. De handlar om aktiviteter.

Jag minns den livaktiga terapin, den årliga försäljningen av alla alster som tillverkats av de gamla. Men jag minns också tanter som hjälpte till i köket och gubbar som sysslade med diverse meningsfulla arbeten.

Jag kan ännu se den gamla småbrukaren sitta på sitt rum och knyta

ryamattor med stor händighet trots knotiga nävar, jag minns gubbar som jobbade med rabatter utanför Höstsol, för att inte tala om skräddarmästaren som sydde frackar när han inte var ute på Kolsnaren och fiskade.

Hemkänsla och arbete

Jag minns också en farbror som varje dag med stor plikttrohet fraktade iväg sopkärnen till tömning. Alla dessa gamlingar, och många fler, kände att de fortfarande kunde uträtta något. Det stärkte deras människovärde. I dag skulle kanske facket ha haft synpunkter på det som skedde vid ålderdomshemmen. Men fackföreningarna var snällare förr.

Senare mötte jag i mitt yrke liknade situationer på andra ålderdomshem i västra Sörmland; Malmros i Forssjö, Hemgården i Julita, Fridhem i Österåker, Rosenberg i Floda och Furuliden i Katrineholm. Det var inga idyller, men det var ändå institutioner med viss hemkänsla.

Som en kontrast till detta möter dagens åldringsvård när man kliver in exempelvis på det nyligen ombyggda Humlegården i Vingåker. Där är skinande rent, där finns hydrauliska lyftar och annan teknik som underlättar arbetet, och där är noga föreskrivet antal kvadratmeter golvyta per brukare. Detta uttryck klingar inte ett dugg bättre än ordet patientmassa, som jag mötte på en vårdcentral.

Att mäta trivsel

Men på trivseln finns inga föreskrivna mått. Den kan inte mätas. De flesta sitter eller ligger i sina fina rum, tysta, passiva och väntar på nästa måltid. Enda sällskapet är en larmknapp. Personalens scheman ger sällan utrymme för en pratstund eller en promenad med de gamla. Umgänget åldringarna emellan blir fattigt. En del har inte förmåga att kommunicera. De som kan talar mest om maten, vad de fick i förra målet och vad de ska få i nästa.

Man ska inte oreserverat påstå att det var bättre förr. Stämpeln av "fattiggården" levde kvar länge och många bävade för att komma dit. Men där fanns ändå en trivsel, en gemenskap och ett umgänge som det moderna åldringscentret saknar. Gemenskap har ersatts av ensamhet, som sägs vara vår tids värsta gissel.

Vi som ännu är på benen bör göra vad vi kan. Gå och hälsa på någon!

HARALD OTTOSSON

**Gammaldags
Malmköpings marknad
den 28 maj 2011
Tema**

**Blommornas torg
Södermanlands
hembygdsförbunds
80 års jubileum**

Begränsad eftersändning.
Vid definitiv eftersändning återsänds
försändelsen med nya adressen på baksidan

*Avsändare: Södermanlands hembygdsförbund
Behmbrogatan 20, 611 32 Nyköping*

Krukmakare i Torshälla

av Per Hjertzell

Det var Torshälla hembygdsförenings inventerings- och dokumentationsgrupp som för några år sedan beslöt att dokumentera fem gamla företag i Torshälla.

Ett av dem var Torshällas Stenkärls fabrik. Med stöd av Landstinget Sörmland gavs boken om kruk- makare i Torshälla ut.

"Det finns inga uppgifter om när de första krukmakarna slog sig ned

i Torshälla. Det är möjligt att det redan i den medeltida staden fanns hantverkare som skapade lerkärl för invånarnas behov..."

Man kan bland annat läsa om hur man blev keramiker förr.

Boken handlar om Torshälla kruk- makeris historia och innehåller också många bilder från olika tider och till- verkning. En bok som går djupare in på krukmakeriet som hantverk och dess betydelse i Sverige. Boken kan köpas genom Torshälla hembygds- förening för 150:-

MARIA JABBIE

Kallelser 2011

**Årsmöte den 7 maj på Safiren
i Katrineholm**

**Höstmöte den 19 november
på Eskilstuna stadsmuseum**

Skulle ni vilja vara värdar för ett förbunds möte? Har ni idéer om var det skulle passa att ha ett? Vart skulle ni vilja åka på förbunds möte?

Hör gärna av er till oss på kansli- et. Tfn 0155-28 43 00 eller mail kansli@hembygd.d.se

Närmast gäller det möten 2012- 2013.

Kafjärden

Det här är en välskriven, utförlig bok om de sex socknar som tillsam- mans bildade den gemensamma för- samlingen Kafjärden.

Boken inleds med församlingens äldsta historia, kyrkor och kyrkliv, slott och herresäten. Sedan följer en omfattande skildring av socknarna Barva, Kjula, Jäder, Sundby, Vallby och Hammarby. Vi får inblick i byar- nas folkliv med berättelser om olika familjer och de yrken byborna hade. Här beskrivs allt från fattighem, fa- briker, kvarnar och handel till går- dar och torp, skolor och föreningsliv med många människoporträtt. Även pensionat och restauranger kan man läsa om. Och därtill socknarnas nä- ringsliv.

Särskilt de många fina bilderna av alla gamla trähus, speciella gårdar och landskapet och naturen i områ- det ger en mycket levande skildring. Boken köpes genom Bror-Erik Ohlsson.

MARIA JABBIE

Prishöjning på Dymlingen

För prenumeranter har Dymling- en kostat 25:-/år sedan den bör- jade tryckas för över 20 år sedan. Att trycka och skicka tidningen till varje prenumerant kostar idag betydligt mer. Då förbundets ekonomi inte längre tillåter den typen av merkostnader tvingas vi nu höja priset så att prenumeran- terna betalar kostnaden för den egna tidningen. Hembygdsför- eningarna påverkas endast i den mån fler än 20 tidningar distribu- eras till föreningen.

Från och med 2011 kommer det att kosta 65:-/år att prenumerera på Dymlingen.

